

ПОВЕЌЕЈАЗИЧНОСТА ВО АНТИЧКИОТ СВЕТ НИЗ ПРИЗМАТА НА АНТИЧКАТА ЛИТЕРАТУРНА ТРАДИЦИЈА

Дарин Ангеловски

*Институт за македонска литература,
Универзитет „Св. Кирил и Методиј“,
Скопје, Македонија*

Клучни зборови: антика, повеќејазичност, античка литература, двојазичност, латински јазик, хеленски јазик.

Резиме: Трудот се осврнува на повеќејазичноста како културен феномен во античкиот свет според сочуваната литературна традиција создавана на хеленски и на латински јазик. Оттука, посебно внимание е посветено на хеленско-латинскиот билингвизам, но и на сочуваните податоци за јазиците, кои биле во говорна употреба во античкиот период, меѓу кои и оние за јазикот на античките Македонци.

MULTILINGUALISM IN ANCIENT WORLD ACCORDING TO THE ANCIENT LITERARY TRADITION

Darin Angelovski

*Institute of Macedonian Literature
Sts. Cyril and Methodius University in Skopje
Skopje, Macedonia*

Key words: antiquity, multilingualism, ancient literature, bilingualism, Latin language, ancient Greek language.

Summary: The paper addresses multilingualism as a cultural phenomenon in the ancient world according to the ancient Greek and Latin literary tradition. Hence, special attention is given to the Greek - Latin bilingualism, but also to the numerous data on the ancient spoken languages, including the language of the ancient Macedonians.

Културниот феномен на повеќејазичноста во античкиот свет денес го следиме според сочуваниот лингвистички материјал од епиграфските споменици, но пред сè преку сочуваната литературна традиција создавана на хеленски и на латински јазик. Тоа е така благодарение на статусот што го имале овие древни јазици како основни комуникациски средства во разни сфери на животот, поаѓајќи од економијата и трговијата, сè до науката и уметноста на пишаниот збор.

Во античкиот период повеќејазичноста особено јасно се согледува низ призмата на динамичниот развој и ширењето на римското општество кога латинскиот јазик, заедно со римската власт и култура, се наметнал над останатите италски народи и нивните јазици на Апенинскиот Полуостров, како и според допирот со хеленскиот јазик, но и во однос на останатите говорни јазици што биле во употреба во поширокиот европски контекст од античкиот период.

Егзогените форми на повеќејазичност, кои се јавуваат како резултат на географското соседство на две или на повеќе јазични групи се следат уште во текот на III в. ст. е. според дејноста на римскиот автор Квинт Ениј (Quintus Ennius, 239 – 169 г. ст. е.), кој прв, во антиката, го употребил терминот *bilinguis*. Овој одлично ерудирани римски поет, по потекло од градот Рудие во Калабрија, самиот ја истакнувал својата способност да размислува, да твори и да зборува на три јазици – освен на оскискиот, кој го усвоил по раѓање, уште и на латинскиот и на хеленскиот јазик (Aul. Gell. 17. 17. 1.)¹.

Богатата етнолингвистичка слика во античкиот период, освен за Апенинскиот Полуостров, била својствена и за другите делови од Европскиот континет. Така, на пример, уште Аристотел (Arist. [Pr.] 920a 1.) известува за постоењето на усната поезија на Агатирсите², која покажувала извесна сличност со онаа на Друидите, свештенскиот сталеж на галските племиња за кои, пак, во белешките на Кајсар читаме дека го употребувале хеленското (Caes. Gal, VI, 14.), а подоцна и латинското писмо. Овие сведоштва за литературното творештво, кое според јазикот на којшто било создавано, отстапувало од

¹ Аул Гелиј го пренесува податокот за билингвизмот на Квинт Ениј, Quintus Ennius tria cordia habere sese dicebat, quod loqui Graece, et Osce et Latine sciret. Aul. Gell. 17. 17. 1.

² Агатирсите населувале дел од територијата на карпатска Дакија, биле соседи со Скитите (Hdt. IV. 100), а според обичаите, биле блиски со Тракијците (Hdt. IV. 104).

културната норма – да се твори на хеленски и/или на латински јазик, на најдобар начин ја потврдуваат повеќејазичноста која била карактеристична и за крајните гранични предели на античкиот свет. Пример за тоа претставуваат стиховите на големиот римски поет Овидиј (Publius Ovidius Naso, 43 г. ст. е – 17/18 г. н. е.) испеани на гетскиот јазик:

*Ах што се срамам на јазикот гетски што напишав книже
Барбарски наредив крај нашински по мера збор
Поздрав дај ми! – настапив славно ко поет
Меѓу племе што жестоко Гетско е.
(Ov. Pont. IV. 13. 19 – 22)*

Автобиографскиот материјал содржан во Овидиевите *Тажаленки* (*Tristia*), како и содржаните податоци во бројните писма (Ov. Pont. IV. 13. 19-22.) до императорот Октавијан Август (Imperator Caesar Divi filius Augustus, 63-14 г. ст. е.), до неговите пријатели и кон Тибериј (Tiberius Caesar Divi Augusti filius Augustus, 42 г. ст. е. – 37 г. н.е.), освен што мошне сликовито говорат за повеќејазичноста на источните предели на Римското Царство, каде што ги минал тој последните години од животот, тие укажуваат на силниот внатрешен отпор на римското достоинство кон јазичната и културната разновидност на мултиетничката средоземна популација.

За разлика од егзогените форми на двојазичност што ги следиме според контактите меѓу латинскиот јазик како литературен јазик и останатите европски говорни јазици во антиката, неговиот допир со хеленскиот јазик претставувал посуптилна форма на билингвизам во римското општество. Во науката, влијанието на хеленскиот врз латинскиот јазик се согледува во разни периоди од развојот на римското општество, а како основни модели се посочуваат усната комуникација од секојдневниот живот, писменоста и литературната дејност во рамките на која важна улога имаат преводите, како и научниот дискурс и контактите во областа на религиозниот живот (Adrados, 2005: 211)³. Ваквото гледиште се објаснува со статусот што го уживал хеленскиот јазик во минатото како јазик на науката и

³ Во науката се посветува внимание и на влијанието што го имал латинскиот јазик врз хеленскиот јазик. И покрај тоа што ова влијание се определува како поограничено, тоа се согледува според употребата на латински заемки и фрази во хеленскиот најмногу од областа на административниот живот, војската, трговијата и финансиите (Hogrocks, 2010:127).

литературното творештво, та како таков, за разлика од јазиците што биле во говорна употреба во античкиот период, веќе бил длабоко навлезен во духовната супстанција на римскиот народ (Гантар, 1998: 78). Тоа е и разбирливо доколку се земе предвид фактот што делата на првите римски автори претставуваат слободни препеви и преработки на делата на хеленските автори, кои навлегувале во Рим преку италскиот југ и исток. Ваквата состојба го поттикнувала староримскиот отпор кон сè што е хеленско или прохеленски ориентирано, при што биле преземани најразновидни мерки. Така, на пример, против римскиот филхеленизам истапувал Сенатот со укинување на странските култови и со сузбивање на неавтохтоните обичаи, додека кон хеленското влијание во областа на книжевноста и на науката е забележано особено остро истапување на Катон (Cato, 234 – 149 г. ст. е), кој зајадливо ја коментирал историјата на Рим што на хеленски јазик ја напишал историографот Постумиј Албин (Aulus Postumius Albinus) (Aul. Gell. 17. 21).

Сепак, космополитскиот светоглед во антиката, за кој денес може да се говори како за интеркултурна насоченост кон „другиот“, во голема мера е обликуван според творештвото на бројни книжевни автори, коишто го минале својот живот далеку од обичаите што биле својствени за културата на родното место од коешто потекнувале. Двојазичноста претставувала мошне карактеристична појава и за авторите од редовите на римската аристократија, како и за политичарите од редот на сенаторите, какви што биле Фабиј Пиктор (Quintus Fabius Pictor, 270 – околу 200 г. ст. е) и Асиниј Полион (Gaius Asinius Pollio, 75 – 4 г. ст. е.). Овие видни римски граѓани, иако држеле до величието на римската држава и до нејзината цивилизаторска моќ, според начелата на *virtus Romana*, сепак, ги создавале своите историографии на хеленски јазик како префинети и уметнички вообличени описи и претстави на настаните.

Освен во културните центри, каков што бил Рим, каде латинско-хеленската јазична преплетеност е тесно поврзана со животниот стил и со дејноста на интелектуалната елита, пројавите на двојазичност можат да се согледуваат и во пониските општествени слоеви кај обичниот народ за што сведоштва наоѓаме во делата на римските автори Плаут (Titus Maccius Plautus, 254 – 184 г. ст. е.) и Лукилиј (Lucillios). Првиот познат автор на комедии, обилно се служел со хеленски зборови поигрувајќи си со нивната етимологија во намерата да постигне комичен ефект (Гантар, 1998: 80), додека за умешноста на Лукилиј да ги смешува хеленскиот со латинскиот Хоратиј (Quintus Horatius Flaccus, 65 – 8 г. ст. е.) се искажал преку споредбата со

најубавото вино – мешавината на фалериското италско вино и хеленското вино од островот Хиј (Истото, 81).

Во Рим и во подоцнежните периоди постоеле автори, кои, по раѓање зборувале два јазици. Таков е на пример случајот со поетот Хоратиј, кој за себе вели дека своите први стихови ги пишувал на хеленски јазик. Кикерон (Marcus Tullius Cicero, 106 – 43 г. ст. е.) без никакво сомнение може да се смета дека во секојдневниот живот исто така бил билингвален, судејќи според образованието со кое се стекнал, како и според неговото искажување дека во младоста најмногу сакал да преведува од хеленски. За тоа, всушност, најдобро сведочи неговата сочувана преписка во која тој мошне често употребува: зборови, фрази, поговорки или цитати од бројни хеленски автори и дела. И покрај тоа што Кикерон во своите писма не покажува никаква задршка во однос на употребата на хеленскиот јазик (*Cic. Att*), неговата мисла се одликувала со особена свесност за потребата од негување на мајчиниот јазик во областа на убавите уметности, науката и философијата. Тој го осудувал секое омаловажување на латинските јазик и култура од страна на образованите Римјани, кои иако уживале во латинските преводи на хеленските дела, сепак одбивале да читаат што и да било од областа на философијата што не било напишано на хеленски јазик. Ваквиот стремеж за зачувување на римските култура и јазик од времето на Кикерон претставува одговор на специфичната појава на преплетување на двете традиции – римски автори да пишуваат на хеленски, но и хеленски автори во одделни епохи да творат на латински јазик.

Така, на пример, уште во текот на II в. н. е., за време на владеењето на династијата на Антонините⁴, голем број образовани луѓе од хеленизираниот Исток, но и бројни дојденци од романизираниот и латинизиран Запад се занимавале со поетско творештво, философија и историографија на хеленски јазик. Стихови на хеленски пишувал лирскиот поет Месомед (Mesomedes) од Крит, ослободеник од времето на царот Хадријан (Publius Aelius Hadrianus Augustus, 76 – 138 г. н. е.). Хеленизираниот Римјанин Бабриј (Babrius), чие фамилијарно име се претпоставува дека било Валериј, составил збирка на басни, додека извесен Дионисиј (Dionysius) се јавува како автор на дидактички еп со географска содржина.

Ваквата состојба била карактеристична и за Балканскиот Полуостров, каде што, освен хеленскиот и латинскиот, се посведочени

⁴ Нерва 96 – 98 г., Трајан 98 – 117 г., Хадријан 117 – 138 г., Антониј Пиј 138 – 161 г., Марк Аврелиј 161 – 180 г. и Комод 180 – 192 г.

и други јазици кои биле во говорна употреба кај населението од античкиот период.

Осврнувајќи се на лингвистичката состојба на Балканот од античкиот период, Петар Хр. Илиевски во своите истражувања ја подвлекува сложената лингвистичка карта токму на централниот и на северниот дел на Балканскиот Полуостров, за која вели дека покажува мошне нејасна слика поради отсуство на сочувани пишани текстови од јазиците што биле во говорна употреба на овој простор. Она што денес е познато за јазиците што биле во говорна употреба на Балканот во античкиот период се темели на засиленото систематско проучување на хеленските и римските извори, каде што се среќаваат податоци за старобалканските народи и нивните јазици (Илиевски, 1988: 48) какви што се Илирите и илирскиот јазик, Тракијците и тракискиот јазик, Даките и дакискиот, Пајонците и пајонскиот, Дарданците и дарданскиот, како и Македонците и античкиот македонски јазик, кои, според анализата на сочуваните глоси, денес, се сметаат како индоевропски јазици различни од хеленскиот јазик (Илиевски, 1994: 73–94).

Екстралингвистичките сведоштва т.е. литературните сведоштва што одат во прилог на посебноста на античкиот македонски јазик ги наоѓаме во делата на Квинт Куртиј Руф (Curt. VI, 9. 35.), кај Плутарх (Plut. Vit. Alex. 51.4; Eum. 14.5; Ant. 27; Arat. 16.), Атенaј (Athen. III, 122 A.), кај Псевдокалпистен (Ps.Kallisth. B 32, 14 ed. Kroll.), како и во фрагмент од Аријановата изгубена *Историја на наследниците од Александар Велики*.⁵ Од нив е познато дека античките Македонци, кои секогаш биле именувани со своето етничко име (Makedones), биле означени како барбари. Имајќи го предвид ономаатомејското потекло на овој поим, како барбари (barbaroi), всушност биле означувани сите оние народи што зборувале нејасно, неразбирливо, односно, сите оние чијшто јазик им бил туѓ и непознат на Хелените. Фактот дека Македонците говореле на јазик што не бил разбирлив за Хелените е потврден убаво во античките литературни извори. Римскиот историограф Квинт Куртиј Руф (Quintus Curtius Rufus, I в. н.е.) во неговиот спис *Историја на Александар Македонски (Historia Alexandri Magni)* прикажувајќи го судењето на Александровиот пријател Филота (Philotas), ја пренесува епизодата во која се содржани податоци за говорната употреба на античкиот македонски јазик заедно со

⁵ Повеќе за јазикот на античките Македонци види кај: Петар Хр. Илиевски. „Потеклото на античкиот македонски и името на современиот македонски јазик“ (Илиевски, 1992: 99-125) и кај Наде Проева *Студиум за античките Македонци* (Проева, 1997: 88-89).

употребата на хеленскиот јазик⁶. Имено, античката историографска традиција за Македонија во голем дел била пишувана на хеленскиот јазик и, поконкретно, на неговиот јонскоатички дијалект, кој не само што бил јазик на литературата, туку претставувал меѓународен јазик – нешто што може да се заклучи од понатамошниот тек на судењето на Филота. На нападите на кралот, според кои војсководецот бил претставен како закана за неговото кралство, како и поради тоа што одбивал да говори на мајчиниот јазик и се грозел од обичаите на Македонците, Филота, некогашниот близок пријател на Александар, во својата понатамошна одбрана го посочил напуштањето на мајчиниот јазик во комуникацијата со другите народи (Curt. VI, 10.)⁷. Ваквата состојба, која го посочува хеленскиот јазик како службен јазик во државата на Александар, според мислењето на Проева, всушност, претставува „доказ за негрчкото потекло на Македонците, бидејќи добро е познато дека грчките племиња секогаш се служеле со својот дијалект (тоа е случај со – Мегара и Бојотија, непосредните соседи на Атика), та ако Македонците биле Грци ќе пишувале на својот, а не на атичкиот – јонски дијалект!“ (Проева, 1997: 92).

Кон проблематиката за припадноста на античкиот македонски јазик, домашните и странските проучувачи редовно се осврнуваат и на останатите примери што се содржани во сочуваниот корпус на античката литература и кои сведочат за неговата посебност. Меѓу нив, најбројни се податоците кај Плутарх (Plútarchos, 46 – 120 г. н.е.) кај кого е забележан еден од двата примери со кои е посведочена употребата на македонскиот јазик во комуникацијата на војниците со нивните заповедници. Првиот се однесува на поздравувањето на

⁶ Имено, кога Александар му се обратил на Филота пред насобраните, му рекол: „Сега тебе ќе ти судат Македонците, па те прашувам, ќе им зборуваш ли ним на мајчиниот јазик?“ На тоа Филота одговорил:

„Освен Македонци, овде има многу присутни, за кои сметам дека полесно ќе го разберат она што ќе го кажам, ако зборувам со истиот јазик со кој се служиш и ти, верувам не поради нешто друго туку да го разберат повеќемина твојот говор“. Квинт Куртиј Руф. *Историја на Александар Македонски*. Превод: Љубинка Басотова (Куртиј Руф, 1998: 272).

На тоа кралот рекол: „Еве, гледате ли, дотаму ли дошол Филота, та да се гнаси од мајчиниот јазик? Имено, единствено тој презира дури и да го научи. Но нека зборува што сака, а вие спомнете си дека тој подеднакво се оттуѓил и од нашите обичаи и од нашиот јазик“ (Куртиј Руф, 1998: 272).

⁷ „Мене ми префрла што одбивам да зборувам на мајчиниот јазик, дека сум се грозел од обичаите на Македонците. Значи, јас така се заканувам на кралството, со тоа што го презирам. Уште порано, оној, родниот јазик беше напуштен во општењето со другите народи, па така и победниците и победените требаше да учат еден туѓ, странски јазик“ (Куртиј Руф, 1998: 274).

војската на натурализираниот Македонец, војсководецот Евмен (Eumenes) на македонски јазик (Plut. *Vit. Eum.* 14. 5.), додека другиот е посведочен од страна Псевдо-Калистен (Ps.Kallisth. B 32, 14 ed. Kroll.) и тој се однесува на обраќањето на еден обичен македонски војник кон неговиот крал⁸. Плутарх во животописот на Александар ја пренесува и епизодата што се одиграла за време на гозбата во Мараканд⁹, во текот на која, Александар, избекумен од гнев во кавгата со Клејт (Kleitos), ги повикал своите штитоносци на македонски јазик што не треба да изненадува доколку се земе предвид фактот дека главнината на војската била составена од обични Македонци, кои не го знаеле хеленскиот јазик.

Во прилог на посебноста на јазикот на античките Македонци треба да се споменат и останатите примери за двојазичност што ги наведува Куртиј Руф, кој опишувајќи го војсководецот Болон, меѓу другото, вели дека „иако бил Македонец, не се срамувал преку преведувач да ги ислушува луѓето што зборувале на неговиот роден јазик“ (Curt. VI. 11.4.)¹⁰. Во делата на античките автори, се разбира, постојат и примери кои го одредуваат македонскиот јазик како хеленски. Така на пример, Тит Ливиј (Livius, 59 г. ст. е. – 17 г.н.е) пишува за Ајтолците, Акарнарците и Македонците како за луѓе со ист јазик (T. Liv. XXXI. 29). Овој податок кај Ливиј се смета дека бил преземен од Тукидид (Thouk. III. 94.), авторот на делото *Пелопонески војни* во кое стои дека јазикот на Еуритајците, кои го сочинувале најголемиот дел од Ајтолците им бил неразбирлив на другите. Според толкувањето на Проева „[с]танува збор за мислење за јазикот на грчки племиња искажано од гледна точка на еден учен и култивиран Атинец во однос на јазичната норма – јонскиот дијалект, што се гледа од крајот на пасусот каде додава дека Еуритајците јаделе живо месо.“ (Проева, 1997: 94).

Понудениот преглед на сведоштвата за посебноста на античкиот македонски јазик покажува дека сфаќањата за хеленското потекло на

⁸ Имено, во последните денови од животот на Александар, кога целата војска македонски војници била дојдена пред дворецот за да го види и охрабри кралот, еден војник, припрост и не многу дисциплиниран човек според кажувањето на Псевдо-Калистен му пришол поблизу до лежалката и му рекол на Александар:

„Твојот татко Филип, владееше добро, како и ти кралу. Потоа низ солзи продолжи на македонски: Ако сега не’ напуштиш, ќе загине Македонија. Ќе беше добро да можеме и ние да умреме заедно со тебе, кој ја направи слободна македонската држава.“ Псевдокалистен. *Животот и делата на Александар Македонски*. Превод од старогрчки Весна Димовска-Јањатова (Псевдокалистен, 2008: 145).

⁹ Град во централна Азија, на територијата на денешен Узбекистан.

¹⁰ Квинт Куртиј Руф. *Историја на Александар Македонски* (Куртиј Руф, 1998: 276).

македонскиот јазик, всушност, претставуваат израз на несоодветниот методолошки пристап на науката за минатото од XIX век. Новиот приод на т.н. проблемска историја, која го проучува причинско-последичниот карактер на појавите, настаните и процесите од минатото, ја надополнува претставата за минатото освен со податоците од наративните извори и со оние што се добиени како резултат на истражувањата во рамките на археологијата и лингвистиката.

Во таа насока, познато е дека современата лингвистика својата научност ја надоврзува на дејноста и достигнувањата на античките граматичари од хеленистичкиот период. При обработките и редактирањата на делата на древните автори старите граматичари и лексикографи запишувале помалку познати, за нив застарени и нејасни зборови, зборови кои биле со туѓо, нехеленско потекло. Во почетокот, овие зборови или глоси (*glosai*) заедно со нивните објаснувања биле запишувани по маргините на ракописите, а дури подоцна се отпочнало со нивното класифицирање според неколку критериуми какви што се авторството, предметот на кој се однесувале или според јазикот на кој припаѓале. На тој начин, според критериумот на јазичната припадност се издвоени група на глоси кои потекнувале, односно, припаѓале на античкиот македонски јазик. Најголем дел од нив запишал александрискиот лексикограф со македонско потекло Америја (*Amerias*). Меѓутоа, нешто повеќе од 150-те македонски глоси со кои располага науката денес, не потекнуваат директно од списите што ги составувал Америја. Еден дел од нив претставуваат преписи на подоцнежни автори од хеленистичкиот и византискиот период, а дел потекнуваат и од епиграфски извори. Освен лексикографот, софист и ретор Полукс од Навкратис (*Ioulios Polydeukes* II век. н. е.), кој во делото *Ономастикон* (*Onomasticon*) пренел дел од глосите што ги забележал Америја, зборови со ознаката „македонски“ и/или „земени од Америја“ се присутни и во делата на подоцнежните глосографи и граматичари како на пр. кај Атенај (II–III век н.е) и Хесихиј од Александрија (*Hesychius*, V в.н.е.). Кај Хесихиј, на овој начин се означени дури 85 глоси, а нивната многубројност се објаснува со фактот што Хесихиј не запишувал секогаш од кого ги преземал глосите што ги запишувал. Затоа, нему му се припишуваат и оние глоси, кои покажувале исти фонетски особености како и оние посведочени „кај Македонците“ или оние од групата „земени од Америја“.

Освен во делата на овие автори, македонски зборови се пренесени и во делата на други покласични и византиски автори како оние на Плутарх и кај Клемент Александриски (*Titus Flavius Clemens*, 150 –

215 г. н. е.), еден дел се содржани во лексиконот на цариградскиот патријарх Фотиј (Photios, 810/820 – 893 г.), а други во големиот средновековен лексикон *Сууда* (*Souída*) и кај анонимниот автор на *Етимолошкиот лексикон* (*Etimologicum Magnum*), кој претставува лексичка енциклопедија составена во Константинопол околу 1150 год. Поради тоа што дел од македонските зборови се посведочуваат и на натписи, очекувано е нивниот досегашен број да не се смета за конечен. Сепак, врз основа на досега познатиот лексички материјал, кој како што видовме во најголем дел е предаван во преписи од преписи, сочувани се скоро стотина македонски зборови – апелативи и околу педесеттина имиња, главно со религиска провиненција. Сите тие се предадени во една форма, не ретко и со грешки при преписите при што е невозможно да се утврди ниту флексијата, ниту да се реконструира системот на античкиот говорен македонски јазик. Анализата на овој сложен и разновиден лексички материјал, почнувајќи од средината на XIX век, покажа дека глосите според етимологијата можат да се поведат во неколку групи. Критериумите, најчесто, се поставувани во однос на посигурните паралели со индоевропските јазици, меѓу кои во најголем дел со хеленскиот јазик. Според тоа, една од понудените класификации се однесува на: а) група на зборови со хеленски корен, кои навлегле во македонскиот јазик преку хеленската литература; б) зборови што личат на хеленски, а кои, ниту фонетски, ниту морфолошки не се во склад со хеленскиот јазик; в) зборови кои не се хеленски (Истото, 23).

Петар Хр. Илиевски смета дека од целиот документиран фонд, меѓу македонските глоси постојат и зборови од исчезнатите старобалкански јазици, кои за нас се непознати и за кои не може ништо со сигурност да се каже. За оние македонски глоси за кои постојат податоци Илиевски предлага следнава класификација: а) Хеленски заемки во иста форма, но често со променливо значење. Во оваа група најголемиот дел глоси се термини од административниот и воениот живот, навлезени во македонскиот јазик во разни периоди и на разни начини; б) Адаптирани хеленски заемки кај кои јасно се диференцира македонската од хеленската фонетика; в) Глоси со индоевропски етимологии, но без соодветни хеленски паралели; г) Нејасни глоси, без етимологии и без паралели во хеленскиот јазик (Илиевски, 1992: 99–125).

Во минатото при определувањето на припадноста на античкиот македонски јазик најчесто беа земани предвид првите две посочени групи кои покажуваат поголемо присуство на дорски форми врз чијашто основа јазикот на античките Македонци беше подведен како

дорски дијалект. Поради разновидноста на лексичкиот материјал кај некои од глосите се јавуваат и атички (јонски) форми, кои се во директна спротивност со тезата за дорскиот карактер на античкиот македонски јазик. Притоа беа искажувани мислења според кои античкиот македонски јазик бил дефиниран како мешан јазик од атички и илирски супстрат, нешто што е сосема спротивно на интерпретациите кои имале за цел да утврдат што поголем број дорски форми.

Споменатата теза со која античкиот македонски јазик се определува како дорски дијалект беше напуштена кон крајот на шеесетите години од минатиот век, кратко време по дешифрирањето на микенското линеарно Бе-писмо (1952 г.) и беше заменета со други понови тези кои ги повлекуваат паралелите меѓу македонскиот и архаичниот ајолски или микенски грчки. Некои лингвисти отишле дотаму што излегле со претпоставката дека античките Македонци биле Индоевропјани, Протохелени и дека нивниот јазик бил најстариот и најчист грчки дијалект (Pudić, 1996: 5-25).

Имајќи ги предвид радикализираните балкански етноцентризми кои земаа замав со откривањето на кралската некропола во Вергина (1977 г.), грчката кампања против посебноста на македонскиот јазик, а со тоа и на името на државата, особено се интензивиреше по осамостојувањето на Р Македонија (1992 г.). Но, и покрај овие политички состојби, мислењата за потеклото на античкиот македонскиот јазик може да бидат потврдени или отфрлени единствено врз основа на проучувањето на сочувваните глоси, посведочениот ономастички материјал, и нивната споредба со познатите и документираните палеобалкански јазици. Од сочувваните јазици, македонските глоси освен со хеленскиот, всушност, најголема сродност покажуваат со фригискиот јазик од кој се сочувани близу 250 натписи. Ваквата сличност и не е изненадувачка кога се имаат предвид материјалните извори според кои е потврдено дека пред II индоевропска миграција, т.н. дорска или егејска миграција, во Хелада живееле Ахајци, носителите на микенската култура, а низ целата територија на Македонија се посведочени Бригите (Strab. VII, 327, fr. 8; Her. IV. 45; VII, 185; Plut. *Brut.* 45), кои заедно со Пајонците (Hom. *Iliad.* II. 848) претставувале важен елемент во процесот на етногенезата на античките Македонци (Проева, 1997: 24).

Сличностите на македонскиот јазик со фригискиот ги потврдуваат и поновите истражувања на ономастичкиот материјал, кој се покажа од непроценлива важност за лингвистичките проучувања. Овие истражувања покажаа дека дел од имињата кои беа посведочени на

територијата на Македонија, а кои поради предубедувањата во минатото дека на Балканот живееле само Хелени, Илири и Тракијци, поради тоа што не можеле да бидат вклопени во правилата на хеленскиот јазик, а со тоа и во хеленската ономастика, беа толкувани во правец на панилирската или пантракиската теза, во зависност од тоа дали ономастичкиот материјал бил посведочен источно или западно од реката Вардар (Axios). Денес овие имиња освен во Македонија се среќаваат само уште во Мала Азија и се дефинираат како бригиско-едонски.¹¹

Сепак, малиот број сочувани македонски зборови (*glosai*) кои ни се познати само во една форма, претставуваат недоволен лексички материјал според кој може да се проследи флексијата и да се реконструира говорната структура на македонскиот јазик. И покрај тоа што за потребите на своето творештво македонските поети и историчари исто како и македонскиот кралски двор во државните работи и дипломатијата, го користеле хеленскиот јазик, односно неговиот јонскоатички дијалект, историските сведоштва одат во прилог на тезата дека македонскиот јазик бил во говорна употреба кај народот во текот на целиот антички период, што добро се гледа и од сочуваните податоци во литературни извори. Ваквата состојба е посведочена и со епитафот посветен на двомесечното девојче *Nike* од III век н. е. пронајден во *Thessalonike* (Солун), кој и покрај тоа што е испишан на хеленски јазик, ја определува јазичната припадност на девојчето како македонска (*fone makedonike*). Овој податок, наспроти некои исказани мислења за опстојувањето на македонскиот јазик во антиката, недвосмислено упатува на заклучокот дека овој јазик, всушност, не исчезнал во римскиот период, туку се зборувал меѓу народот, кој до крајот на античкиот период бил нарекуван македонски. Потврдата за опстојувањето на Македонците до VI/VII век ја наоѓаме и во византиските извори каде Словените се означувани со името Скити. Така „Константин VII запишал дека темата *Strumon* ја користат, ја држат, ја поседуваат ...'Скити, наместо Македонци, (откако) нив (Скитите) Јустинијан Риномет ги вселил во планините на Струма и проодите на клисурите.' (Меловски, Проева, 1997: 19-37).

Презентираните сведоштва за повеќејазичноста во античкиот свет низ призмата на античката литература освен што ги истакнаа прашањата за односот меѓу хеленскиот и латинскиот јазик како основни и општоприфатени комуникациски средства тие го насочија

¹¹ Повеќе за ова види Елеонора Петрова. *Бригите на централниот Балкан во II и I милениум пред н.е.* Музеј на Македонија, Археолошки, Етнологски и историски. Скопје. 1996.

вниманието и кон сочувваните податоци за јазиците што биле во говорна употреба во поширокиот европски контекст од античкиот период. Во таа рамка, освен кон феноменот на хеленско-римската двојазичност, посебно внимание беше посветено и на достапните податоци за постоењето на античкиот македонски јазик како еден од јазиците кој бил во говорна употреба во античкиот период. Оттука, разгледувањето на повеќејазичноста во античкиот свет низ призмата на античката литература го посочи овој културен феномен како резултат дијалектичен модел на интеркултурна комуникација што бил својствен за античкиот свет.

Литература

- Гантар, Каетан. (1998). *Некои проблеми на двојазичноста во Античкиот Рим. Прилози МАНУ*. 23, No 1-2. 78.
- Кајсар, Гај Јулиј. (2000). *Белешки за Галската војна*. Превод од латински Љубинка Басотова, Валериј Софрониевски. Скопје: Три.
- Кикерон, Марк Тулиј. (2014). *Избрани писма*. Превод од латински, белешки и коментари Светлана Кочовска. Скопје: Три.
- Куртиј Руф, Квинт. (1998). *Историја на Александар Македонски*. Превод од латински Љубинка Басотова. Скопје: Патрија.
- Илиевски, Петар Хр. (1988). *Балканолошки лингвистички студии, со посебен осврт кон историскиот развој на македонскиот јазик*. Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“. Скопје.
- Илиевски, Петар Хр. (1994). *Местото на античкиот македонски јазик меѓу другите индо-европски јазици*. Во *Жива антика* No 1-2. 73-94.
- Илиевски, Петар Хр. (1992). *Потеклото на античкиот македонски и името на современиот македонски јазик. Прилози XVII, No 2, МАНУ*. Одделение за лингвистика и литературна наука. Скопје. 99-125.
- Меловски, Христо, Проева, Наде. (1987). *Македонците во делото De thematibus на Константин VII Порфирогенит*. Во *Жива антика*, 37, No 1-2. 19-37.
- Петрова, Елеонора. (1996). *Бригите на централниот Балкан во II и I милениум пред н.е*. Музеј на Македонија, Археолошки, Етнолошки и историски. Скопје.
- Плутарх. (2008). *Напоредни животописи (ликови од историјата на древна Македонија)*. Уредник, стручна редакција и белешки Наде Проева. Превод од старогрчки Војислав Саракински. Во *Historia Antiqua Macedonica* 7. Скопје.
- Проева, Наде. (1997). *Студии за античките Македонци*. Во *Historia antiqua Macedonica* 5. Скопје. 89-99.
- Псевдокалостен. (2008). *Животот и делата на Александар Македонски*. Превод од старогрчки Весна Димовска-Јањатова. Скопје: Слово.

- Херодотова. (1998). *Историја*. Превод, предговор и белешки Даница Чадиковска. Скопје: Зумпрес.
- Adrados, Francisco Rodríguez. (2005). *A History of the Greek Language. From Its Origins to the Present*. Leiden – Boston: Brill.
- Aristotle. (2011). *Problems*. Book 1-19. Edited and Translated by Robert Mayhew. Loeb Classical Library, Harvard University Press.
- Athenaeus. (1887). *Deipnosophistae*. Kaibel. Lipsiae: B.G. Teubneri.
- Athenaeus. (1927). *The Deipnosophists*. With an English Translation by Charles Burton Gulick. Harvard University Press.
- Caesar, C. Julius. (1914). *C. Iuli Commentarii Rerum in Gallia Gestarum VII A. Hirti Commentarius VII*. T. Rice Holmes. Oxonii. Scriptorum Classicorum Bibliotheca Oxoniensis. E Typographeo Clarendoniano.
- Cicero's letters to Atticus*. (1965). Edited by D.R. Shaackleton Bailey. Vol. I. 68-59 B.C. 1-45 (books I and II). Cambridge, Cambridge University Press.
- Gellius, Aulus. (1824). *Nocte Atticae*. Jacobi Gronovii. London.
- Gellius, Aulus. (1927). *The Attic Nights of Aulus Gellius*. With An English Translation John C. Rolfe. Harvard University Press.
- Curtius Rufus, Quintus. (1908). *Historiarum Alexandri Magni Macedonis libri qui supersunt*. Edmund Hedicke. Lipsiae: B.G. Teubneri.
- Herodoti *Historiae*. recognovit brevique adnotatione critica instruxit Carolus Hude, Ph.D. Editio Tertia. Oxonii, MCMXXVII.
- Horrocks, Geoffrey. Greek. (2010). *A History of the Language and its Speakers*. 2nd ed. Chichester: Wiley–Blackwell.
- Livy. (1912.) *History of Rome*. English Translation by. Rev. Canon Roberts. New York, New York. E. P. Dutton and Co.
- Ovidius, Naso P. (1939). *Ex Ponto*. Arthur Leslie Wheeler. Cambridge, MA.: Harvard University Press.
- Plutarchi. *Vitae parallelae*. iterum recognovit Carolus Sintenis. Bibliotheca Teubneriana. Lipsiae: B. G. Teubneri, MDCCCLXXXIX – MDCCCXCII.
- Pudić, I. (1966). “Staromakedonski jezik”. *Godišnjak*. ANUBIH IV, Centar za balkanološka ispitivanja, 2. Sarajevo. 5-25.
- Pseudo-Callisthenes (1926, reprint 1958). *Historia Alexandri Magni*. W. Kroll (Ed.). Berlin.
- Strabo. (1877). *Geographica*. ed. A. Meineke, Leipzig: Teubner.
- Thucydidis. *Historiae*, I-VIII. recensuit Carolus Hude, Bibliotheca Teubneriana. Lipsiae: B.G. Teubneri, MCMI.

References

- Adrados, Francisco Rodríguez. (2005). *A History of the Greek Language. From Its Origins to the Present*. Leiden – Boston: Brill.
- Aristotle. (2011). *Problems*. Book 1-19. Edited and Translated by Robert Mayhew. Loeb Classical Library, Harvard University Press.
- Athenaeus. (1887). *Deipnosophistae*. Kaibel. Lipsiae: B.G. Teubneri.

- Athenaeus. (1927). *The Deipnosophists*. With an English Translation by Charles Burton Gulick. Harvard University Press.
- Caesar, C. Julius. (1914). *C. Iuli Commentarii Rerum in Gallia Gestarum VII A. Hirti Commentarius VII*. T. Rice Holmes. Oxonii. Scriptorum Classicorum Bibliotheca Oxoniensis. E Typographeo Clarendoniano.
- Cicero's letters to Atticus*. (1965). Ed. by D.R. Shaackleton Bailey. Vol. I. 68-59 B.C. 1-45 (books I and II). Cambridge, Cambridge University Press.
- Curtius Rufus, Quintus. (1908). *Historiarum Alexandri Magni Macedonis libri qui supersunt*. Edmund Hedicke. Lipsiae: B.G. Teubneri.
- Gantar, Kaetan. (1998). *Nekoi problemi na dvojazicjnosta vo Anticjkot Rim* [Some Problems of Bilingualism in Ancient Rome]. In *Prilozi MANU* [Contributions of Macedonian Academy of Scientific and Arts], 23, No 1-2. 78.
- Gellius, Aulus. (1824). *Nocte Atticae*. Jacobi Gronovii (ed.). London.
- Gellius, Aulus. (1927). *The Attic Nights of Aulus Gellius*. With An English Translation John C. Rolfe. Harvard University Press.
- Herodotova. (1998). *Istorija*. Transl. Danidzja Cjdikovska. Skopje: Zumpres.
- Herodoti. *Historiae*. Recognovit brevique adnotatione critica instruxit Carolus Hude, Ph.D. Editio Tertia. Oxonii, MCMXXVII.
- Horrocks, Geoffrey. (2010). *Greek. A History of the Language and its Speakers*. 2nd ed. Chichester: Willey–Blackwell.
- Ilievski, Petar Hr. (1988). *Balkanolosjki lingvisticjki studii, so poseben osvrt kon istoriskiot razvoj na makedonskiot jazik* [Balkan linguistic studies, with special emphasis on the historical development of the Macedonian language]. Skopje: Institut za makedonski jazik “Krstev Misirkov”. (In Macedonian.)
- Ilievski, Petar Hr. (1994). Mestoto na anticjkot makedonski jazik megu drugite indoevropski jazici [The place of the ancient Macedonian language among other Indo-European languages]. In *Zjva Antika* [Lively Antiquity] No 1-2. 73-94. (In Macedonian.)
- Ilievski, Petar Hr. (1992). *Potekloto na anticjkot makedonski jazik i imeto na sovremeniot makedonski jazik* [The origin of the ancient Macedonian and the name of the modern Macedonian language]. In *Prilozi MANU* XVII, 2. 99-125.
- Kajsar, Gaj Julij. (2000). *Belesjki za Galskata vojna* [[Notes on the Gallic War]. Transl. Ljubinka Basotova, Valerij Sofronievski. Skopje: Tri.
- Kikeron, Mark Tulij. (2014). *Izbrani pisma* [Selected letters]. Transl. Svetlana Kocjovska. Skopje: Tri.
- Kurtij Ruf, Kvint. (1998). *Istorija na Aleksandar Makedonski* [History of Alexander the Great]. Transl. Ljubinka Basotova. Skopje: Patrija.
- Livy. (1912.) *History of Rome*. English Translation by Rev. Canon Roberts. New York, New York. E. P. Dutton and Co.
- Melovski, Hristo, Proeva, Nade. (1987). Makedoncite vo deloto De Thematibus na Konstantin VII Porfirogenit [Macedonians in the work De Thematibus of Constantine VII Porphyrogenite]. In *Zjva Antika* [Lively Antiquity] 37, No 1-2. 19-37.
- Ovidius, Naso P. (1939). *Ex Ponto*. Arthur Leslie Wheeler. Cambridge, MA.: Harvard University Press.

- Petrova, Eleonora. (1996). *Brigite na centralniot Balkan vo II i I millennium pred n.e.* [Brigades of the central Balkans in the II and I millennium BC]. Skopje: Muzej na Makedonija, Arheolosjki, Etnolosjki i Istoriski.
- Plutarh. (2008). Naporedni zjivotopisi (likovi od istorijata na drevna Makedonija) [Comparative biographies (characters from the history of ancient Macedonia)]. Nade Proeva (ed.), Vojislav Sarakinski (transl.). In *Historia Antiqua Macedonica* 7. Skopje.
- Plutarchi. *Vitae parallelae*. Iterum recognovit Carolus Sintenis. Bibliotheca Teubneriana. Lipsiae: B. G. Teubneri, MDCCCLXXXIX – MDCCCXCII.
- Pudić, I. (1966). Staromakedonski jezik [Old Macedonian language]. In *Godišnjak* [Yearbook] ANUBIH IV, Centar za balkanološka ispitivanja, 2. 5-25.
- Proeva, Nade. (1997). *Studii za antičkite Makedonci* [Studies on Ancient Macedonians]. In *Historia antiqua Macedonica* 5. 89-99.
- Pseudo-Callisthenes. 1926 (1958). *Historia Alexandri Magni*. W. Kroll (Ed.). Berlin.
- Psevdokalisten. (2008). *Zjivotot i delata na Aleksandar Makedonski* [The Life and Works of Alexander the Great]. Transl. Vesna Dimovska-Janjatova. Skopje: Slovo.
- Strabo. (1877). *Geographica*. A. Meineke (ed.). Leipzig: Teubner.
- Thucydidis. *Historiae*, I-VIII. Recensuit Carolus Hude, Bibliotheca Teubneriana. Lipsiae: B.G. Teubneri, MCML.